

DEEL EEN

In de jaren tachtig kwam een grote groep Cambodjaanse vrouwen met een en dezelfde klacht bij de huisarts: ze konden niet meer zien. Allemaal waren ze oorlogsvluchteling. Voorafgaand aan de vlucht uit hun geboorteland waren ze getuige geweest van de wreedheden waar de Rode Khmer, die van 1975 tot 1979 aan de macht was, om bekend stond. Veel van de vrouwen waren verkracht of gemarteld of anderszins mishandeld. De meesten hadden familieleden voor hun ogen vermoord zien worden. Een van de vrouwen, die haar man en drie kinderen nooit meer had teruggezien nadat soldaten hen hadden meegenomen, zei dat vier jaar lang elke dag huilen haar uiteindelijk het gezichtsvermogen had gekost. Ze was niet de enige die zichzelf blind leek te hebben gehuild. Anderen van wie de ogen werden gekweld door schaduwbeelden en verdriet, leden aan wazig of gedeeltelijk zicht.

De artsen die de vrouwen onderzochten – het waren er ongeveer honderdvijftig – constateerden dat er niets mis was met hun ogen. Verder onderzoek wees uit dat er ook niets mis was met hun hersenen. Als de vrouwen de waarheid vertelden – en er waren mensen die daaraan twijfelden, die dachten dat de vrouwen simu-

leerden omdat ze aandacht wilden of hoopten op een ziekte-uitkering – was de enige verklaring psychosomatische blindheid.

Met andere woorden, de hersenen van de vrouwen waren gedwongen geweest zoveel gruwelijkheden te verwerken dat ze hun verzadigingspunt hadden bereikt en op een of andere manier het licht hadden uitgedraaid.

Dat was het laatste waar jij en ik het over hadden gehad toen je nog leefde. Daarna was er alleen nog een mail gekomen met een lijst boeken waarvan je dacht dat ik er wat aan zou kunnen hebben voor mijn onderzoek. En omdat de feestdagen voor de deur stonden ook nog de beste wensen voor het nieuwe jaar.

Er stonden twee fouten in je overlijdensbericht. De datum waarop je van Londen naar New York was verhuisd zat er een jaar naast. En de meisjesnaam van Echtgenote Een was verkeerd gespeld. Kleine foutjes, die later gecorrigeerd werden, maar waarvan we allemaal wisten dat jij je er kapot aan zou hebben geërgerd.

Maar bij je herdenkingsplechtigheid hoorde ik een gesprekje dat je zou hebben geamuseerd:

Ik wou dat ik kon bidden.

Waarom kun je dat dan niet?

Hij houdt me tegen.

Zóú me hebben tegengehouden, zóú me hebben tegengehouden. De doden houden zich op in de voorwaardelijke wijs, de tijd van het onbestaande. Maar er is ook het vreemde gevoel dat jij nu alwetend bent, dat niets wat we denken of vinden voor jou verborgen kan

blijven. Het vreemde gevoel dat je deze woorden leest, dat je weet wat ze zullen uitdrukken nog voordat ik ze heb opgeschreven.

Het is waar dat als je maar lang genoeg hard genoeg huilt, je soms uiteindelijk wazig gaat zien.

Ik was gaan liggen, het was midden op de dag, maar ik lag in bed. Ik had hoofdpijn van het vele huilen, ik had al dagen barstende koppijn. Ik stond op en keek uit het raam. Het was nog winter, het was koud bij het raam, het tochtte. Maar het voelde goed – net zo goed als het voelde om mijn voorhoofd tegen de ijzige ruit te drukken. Ik knipperde een groot aantal keren met mijn ogen, maar mijn zicht wilde niet opklaren. Ik dacht aan de vrouwen die zich blind hadden gehuild. Ik knipperde en knipperde en voelde een groeiende angst. Toen zag ik jou. Je had je oude bruine bomberjack aan, dat jack dat te strak zat – en je daarom des te beter stond – en je haar was zwart en dik en lang. Daardoor wist ik dat we ergens in het verleden moesten zijn. Ver in het verleden. Bijna dertig jaar.

Waar ging je naartoe? Je had geen speciaal doel. Geen boodschap, geen afspraak. Je slenterde gewoon een eindje, handen in je zakken, en gaf je ogen de kost. Dat deed je altijd. Als ik niet kan lopen, kan ik niet schrijven. Je werkte 's ochtends tot het moment, dat altijd kwam, wanneer zelfs de simpelste zinnen niet meer uit je vingers leken te willen komen en dan ging je naar buiten om kilometers te lopen. Vervloekt waren de dagen waarop het weer daar een stokje voor stak (al gebeurde dat zelden, want kou of regen deerde je niet, alleen een echte storm kon je plannen dwarsbomen). Als je terugkwam

ging je weer zitten en probeerde je het ritme vast te houden dat tijdens het lopen was ontstaan. En hoe beter je daarin slaagde, hoe beter het schrijven ging.

Alles draait om ritme, zei je altijd. Goede zinnen beginnen met een goede beat.

Je schreef een essay, 'Zo word je een flaneur', over de gewoonte om door de stad te slenteren en te dwalen en de plaats die dat inneemt in de literaire cultuur. Dat je betwijfelde of zoiets als een 'flaneuse' mogelijk was, kwam je op de nodige kritiek te staan. Een vrouw zou volgens jou nooit op dezelfde manier en in dezelfde geest door de straten kunnen zwerven als een man. Een vrouwelijke wandelaar werd continu geconfronteerd met onderbrekingen: blikken, opmerkingen, gefluit, betastingen. Een vrouw leerde al jong dat ze altijd op haar hoede moest zijn: Loopt deze man niet erg dichtbij? Is die man haar aan het volgen? Hoe zou ze dan ooit voldoende kunnen ontspannen om het verlies van zelfbesef te ervaren, het genot van het pure zijn dat het ideaal vormde van het ware flaneren?

Je kwam tot de slotsom dat het equivalent voor vrouwen waarschijnlijk winkelen was, en dan met name het soort rondkijken dat mensen doen als ze niet per se iets willen kopen.

Ik vond niet dat je daar ongelijk in had. Ik ken vrouwen genoeg die zich schrap zetten als ze de straat op moeten en zelfs een paar die er alles aan doen om helemaal niet de straat op te hoeven. Natuurlijk hoeft een vrouw alleen maar te wachten tot ze van een bepaalde leeftijd is en onzichtbaar wordt en voilà, probleem opgelost.

En merk op hoe je het woord 'vrouwen' gebruikte,

terwijl je eigenlijk jonge vrouwen bedoelde.

Ik heb de laatste tijd veel gewandeld, maar weinig geschreven. Ik heb mijn deadline niet gehaald. Heb uitstel gekregen wegens omstandigheden. Die tweede deadline heb ik ook niet gehaald. En nu denkt de redacteur dat ik simuleer.

Ik was niet de enige die ten onrechte dacht dat je het nooit zou doen omdat je het er zo vaak over had. Je was tenslotte niet de ongelukkigste mens die we kenden. Je was ook niet de depressiefste (denk maar aan G of D of T-R). Je was zelfs niet – hoe raar dat nu ook klinkt – de suïcidaalste.

Vanwege het tijdstip, zo dicht bij het begin van het jaar, zou je kunnen denken dat het een voornemen was geweest.

Een van de keren dat je het erover had, zei je dat je studenten een reden zouden vormen om het niet te doen. Natuurlijk maakte je je zorgen over het effect dat zo'n voorbeeld op hen zou kunnen hebben. Toch zochten we er verder niets achter toen je vorig jaar stopte met lesgeven, ook al wisten we dat je graag les gaf en het geld goed kon gebruiken.

Een andere keer zei je dat het voor iemand die een bepaalde leeftijd had bereikt een rationeel besluit kon zijn, een heel logische keuze, een oplossing zelfs. Anders dan wanneer een jong iemand zelfmoord pleegt, wat eigenlijk altijd alleen maar een vergissing kon zijn.

Je maakte ons allemaal een keer aan het schateren met de uitspraak: *Ik denk dat ik de voorkeur geef aan een leven als een novelle.*

Stevie Smith, die de Dood de enige god noemde die moet komen als hij geroepen wordt, werkte op je lachspieren, net als de verschillende manieren waarop mensen zeiden dat als er geen zelfmoord zou bestaan, ze het leven niet zouden aankunnen.

Tijdens een wandelingetje op een mooie voorjaarsochtend met Samuel Beckett vroeg een vriend hem: Maakt een dag als vandaag je niet blij dat je leeft? Zo ver zou ik niet willen gaan, was Becketts antwoord.

En was jij het ook niet die ons vertelde dat Ted Bundy ooit de telefoon had bemand in een zelfmoordpreventiecentrum?

Ted Bundy.

Hallo, ik heet Ted en ik ben hier om naar je te luisteren. Zeg het maar.

Dat er een herdenkingsplechtigheid zou komen, verraste ons. Wij hadden je tenslotte horen zeggen dat je zo iets nooit zou willen, het idee alleen al weerzinwekkend vond. Had Echtgenote Drie eenvoudigweg besloten dat te negeren? Was het omdat je had verzuimd het op papier te zetten? Zoals bij de meeste zelfmoorden had ook jij geen briefje achtergelaten. Ik heb trouwens nooit begrepen waarom ze het een briefje noemen. Er moeten er toch ook zijn die het niet kort houden.

In het Duits noemen ze het een *Abschiedsbrief*. (Beter.)

Je wens om gecremeerd te worden werd in elk geval wel gerespecteerd en er was geen rouwdienst, er werd geen sijnve gezeten. In het overlijdensbericht werd je atheïs-

me met nadruk genoemd. Een mens die moet kiezen tussen godsdienst of kennis, zei hij, dient altijd kennis te kiezen.

Wat een bespottelijke uitspraak voor iedereen die ook maar iets van de Joodse geschiedenis af weet, had er in een reactie gestaan.

Toen het moment van de herdenkingsplechtigheid eenmaal daar was, was de ergste schrik gezakt. Mensen zochten afleiding in het speculeren over hoe het zou zijn om alle echtgenotes in één zaal bijeen te zien. Om nog maar te zwijgen van de vriendinnen (die met zijn allen, zo ging de grap, niet eens in één zaal zouden passen).

Afgezien van de eindeloos herhaalde diavoorstelling, die de herinnering aan de vergankelijkheid van schoonheid en jeugd erin ramde, was het niet zo heel anders dan andere literaire bijeenkomsten. Na afloop werd er op de receptie gepraat over geld, literaire prijzen als goedmakertjes en de laatste afbrandrecensie. Decorum betekende hier 'geen tranen'. Mensen benutten de gelegenheid om te netwerken en bij te praten. Geroddel en hoofdschudden over de veel te intieme details in de toespraak van Echtgenote Twee (en nu ook het gerucht dat ze er een boek over gaat schrijven).

Echtgenote Drie zag er, het moet gezegd, stralend uit, al was het een kille gloed als van een lemmet. Behandel me als een voorwerp van medelijden, leek haar houding te waarschuwen, of waag het ook maar te suggereren dat ik er op een of andere manier schuld aan draag en ik steek je.

Het raakte me dat ze me vroeg hoe het schrijven ging. Ik kijk ernaar uit het te lezen, loog ze.

Ik weet niet of ik het nog zal afmaken, zei ik.

O, maar dat zou hij zeker hebben gewild. (Zóú hebben.)

Die verontrustende gewoonte van haar om langzaam haar hoofd te schudden tijdens het praten, alsof ze tegelijkertijd alles ontkent wat ze zegt.

Er kwam een semiberoemdheid onze kant op. Voordat ze zich van me afwendde, zei ze: Is het goed als ik je bel?

Ik bleef niet lang. Op weg naar buiten hoorde ik iemand zeggen: Ik hoop dat er bij mijn herdenking meer mensen zijn.

En: Nu is hij officieel een dode witte man.

Is het echt zo dat de literaire wereld een mijnenveld van haat is, een slagveld omringd door sluipschutters, waar voortdurend jaloezieën en rivaliteiten worden uitgevochten? vroeg de radioverslaggever aan de schrijver van naam. Die beaamde dat. Er is veel haat en nijd, zei de schrijver. En hij probeerde het uit te leggen: Het is als een zinkend vlot waar te veel mensen op proberen te klimmen. Dus met elke duw die je weet uit te delen komt het vlot voor jou wat hoger te liggen.

Als lezen werkelijk empathiebevorderend werkt, zoals we voortdurend te horen krijgen, dan lijkt het erop dat schrijven empathieverlagend werkt.

Bij een conferentie heb je een keer een volle zaal geschokt met je uitspraak: Waar halen jullie met z'n allen toch het idee vandaan dat het zo geweldig is om schrijver te zijn? Geen beroep, maar een roeping tot ellende, schreef Simenon over het schrijverschap. Georges Simenon, die honderden romans onder zijn eigen naam heeft geschreven en nog eens honderden onder een stuk of twintig pseudoniemen en die, toen hij ermee stopte,

de bestverkopende schrijver van de wereld was. Dat is nog eens een bak ellende.

Die er prat op ging niet minder dan tienduizend vrouwen te hebben geneukt, velen van hen, misschien wel de meeste, prostituees, en die zichzelf een feminist noemde. Wiens literaire mentor niemand minder dan Colette was en wiens maîtresse niemand minder dan Josephine Baker, hoewel het verhaal ging dat hij een eind aan die verhouding had gemaakt omdat ze hem te zeer belemmerde in zijn werk en zijn productie in dat jaar had teruggebracht tot een miezige twaalf boeken. En die, toen hem gevraagd werd wat hem tot schrijver had gemaakt, antwoordde: De haat jegens mijn moeder. (Dat is nog eens een bak haat.)

Simenon de flaneur: Al mijn boeken zijn ontstaan tijdens wandelingen.

Hij had een dochter die psychotisch verliefd op hem was. Als klein meisje vroeg ze hem om een trouwring, die hij haar gaf. Ze liet de ring groter maken toen ze ouder werd zodat hij bleef passen. Op haar vijftiende schoot ze zichzelf dood.

Vraag: Waar haalt een jonge Parisienne een pistool vandaan?

Antwoord: Van een wapensmid over wie ze in papa's boeken had gelezen.

Op een dag in 1974, in hetzelfde universiteitslokaal waar ik soms lesgeef, zei een dichteres tegen de studenten die ze dat semester had: Het zou kunnen dat ik er volgende week niet ben. Eenmaal thuis trok ze haar moeders oude bontjas aan en sloot zichzelf met een glas wodka in de hand op in de garage.

Die oude bontjas van haar moeder is het soort detail waar schrijfdocenten hun studenten graag op wijzen, een van die veelzeggende details – net als waar de dochter van Simenon haar pistool vandaan had – waarvan het wemelt in het echte leven, maar die meestal afwezig zijn in studentenschrijfsels.

De dichteres ging in haar auto zitten, een tomaatrode vintage Cougar uit 1967, en startte de motor.

Bij de allereerste schrijfcursus die ik ooit gaf, stak een student, toen ik het belang van details benadrukte, zijn hand op en zei: Daar ben ik het totaal niet mee eens. Als je veel details wilt, moet je maar tv-kijken.

Een opmerking waarvan ik pas later inzag dat die lang zo dom niet was als je zou denken.

Diezelfde student beschuldigde me er ook van dat ik (zijn woorden waren *schrijvers als u*) probeerde andere mensen bang te maken door schrijven veel moeilijker te laten lijken dan het was.

Waarom zouden we dat willen? vroeg ik.

Kom op, zeg, zei hij. Dat ligt toch voor de hand? De koek is een keer op.

Mijn eigen eerste schrijfdocente zei altijd tegen haar studenten dat als ze ook maar iets anders met hun leven zouden kunnen doen in plaats van schrijver worden, welk ander vak ook, ze dat zeker moesten doen.

Gisteravond stond er op het metrostation Union Square een man met een dwarsfluit ‘La vie en rose’ te spelen, *molto giocoso*. Ik ben de laatste tijd erg ontvankelijk voor oorwurmen en inderdaad word ik nu al de hele dag ge-